

Skolan som försöksverkstad: Spridning av kunskap och erfarenhet av försökundervisning i svenska pedagogiska tidskrifter 1920–1960

Johan Samuelsson

Abstract • The purpose of the article is to look at how knowledge about experimental teaching was disseminated through educational journals 1920–1960. Throughout the period, there was an interest from teachers and schools to experiment with new ways of teaching. Educational journals had an important role here to spread knowledge from these experiences. During the interwar period, it was mainly teachers who acted as brokers and shared knowledge of their experiences from experimental teaching. The knowledge shared was often a mix of teachers' experiences and pedagogical perspectives. During the 1950s, other brokers took up more space, such as researchers and school managers. Although the journals shared pedagogical perspectives from different countries, rarely individual countries came into focus. Often here too it was a combination of perspectives that are presented via the articles on experimental teaching.

Keywords • experimental activity [försöksverksamhet], Norden, journals [tidskrifter], knowledge sharing [kunskapsdelning], experience [erfarenhet]

Inledning

Perioden 1920–1960 var ett intensivt skede i svensk och nordisk skola då ett omfattande reformarbete initierades efter en rad stora skolutredningar. Under hela perioden fanns ett intresse från lärare, skolor, kommuner och staten att experimentera och pröva nya sätt att undervisa. Det var också en period då en tydlig spänning mellan hur undervisningen skulle utvecklas artikuleras – var det den erfarenhetsbaserade kunskapen eller en mer vetenskapligt grundad kunskap som var nyckeln till utveckling? Undervisningsförsök var ett sätt att åstadkomma ny kunskap om hur skolan kunde utvecklas och försöken befann sig ofta i spänningsfältet mellan lärares erfarenhet och vetenskapliga perspektiv. Försöken kunde handla om enskilda skolor som prövade nya sätt att undervisa på med utgångspunkt i lärarnas erfarenhet eller pedagogisk teoribildning. Försöken kunde även innefatta hela kommuner och stora regioner som gjorde systematiska experiment med undervisning.¹ Nu var detta inte något unikt svenskt utan något som också utmärkte andra länder.² Vidare fanns det också ett betydande intresse av att sprida kunskap från dessa experiment och försök via olika arenor, så som tidskrifter och konferenser. Men det var även en period då utredningar, politiker och pedagogiska tidskrifter intresserade sig för modern kunskap från

1 För exempel på försöksverksamhet i Norden se *Individuell undervisning*, red. Anna Sethne, Arvid Gierow och Marie Nørvig (Oslo: J. W. Ceppelen, 1937); *Arbetskola – arbetsglädje: Uppsatser i metodiskt-pedagogiska frågor*. D. 1. red. Arvid Gierow (Lund: Gleerup; 1936).

2 Se exempelvis Larry Cuban, *How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890–1980* (New York: Longman, 1993); Harald Jarning, "Reform Pedagogy as a National Innovation System: Early Twentieth-century Educational Entrepreneurs in Norway," *Paedagogica Historica* 45, no. 4–5 (2009), 469–84.

undervisningsförsök utanför landet gränser. Denna rörelse kan sägas vara en tidig del av vad som i modern utbildningsvetenskaplig och samhällsvetenskaplig forskning brukar kallas transnationell policytransfer.³ Återkommande har man i tidigare forskning som behandlar cirkulationen av kunskap intresserat sig för namnkunniga personers resor mellan olika länder, pedagogiska idéers allmänna cirkulation eller hur organisationer som New Education Fellowship eller OECD verkat transnationellt.⁴ Men samtidigt skedde en betydande kunskaps-cirkulation där lärare och andra skribenter adresserade en mer lokal och verksamhetsnära praktik.

Genom att erbjuda kunskap om experiment, skolhistoria, internationella utbildningssystem och vetenskapliga rön blev pedagogiska tidskrifter under första hälften av 1900-talet en plattform för lärarfortbildning. Tidskrifterna kom också att användas i svenska skolutredningar. I exempelvis delbetänkandet från 1940 års skolutredning refererades pedagogiska tidskrifter. Även i arbetet med 1946 års skolkommision användes pedagogiska tidskrifter som ett sätt att skaffa kunskap om hur progressiv undervisning bedrevs i svenska skolor. Notera att kommissionen också hade ett pedagogiskt bibliotek. I biblioteket ingick bland annat den nordiska sammanställningen om försöksundervisning som Anna Sethne (Norge), Anne Marie Nørvig (Danmark) och Arvid Gierow (Sverige) var redaktörer för.⁵

I artikeln analyseras två centrala tidskrifter och deras texter om internationella och nationella pedagogiska undervisningsförsök. Det klassiska exemplet gällande försöksverksamhet är den amerikanska Lincoln School som drevs i nära samverkan med Teachers College, Columbia University. Men försöksverksamhet bedrevs i en rad former i Sverige och Norden. Städer och stadsdelar som Helsingborg, Lidingö, Vanlöse och Lidingö är platser som huserade experimenterande skolor. Grundidén med en praktisk orienterad försöksverksamhet var att den skulle bidra till att skapa användbar kunskap, kunskap som sedan kunde bidra till undervisningsutveckling.

Det går att se tidskriftsartiklar om försöksverksamhet som en ingång till pedagogiska trender, perspektiv på kunskap och erfarenhet samt idéer om reformutveckling. Det finns vidare en samtidsrelevans gällande försöksverksamhet då det alltjämt är en del av en modern reformstrategi när skolan och andra samhällssektorer ska utvecklas.

-
- 3 Se t.ex. Geoff Whitty, "The (mis)use of Evidence in Policy Borrowing a Transatlantic Case study," i *Research and Policy in Education: Evidence, Ideology and Impact*, red. Geoff Whitty, Jake Anders, Annette Hayton, Sarah Tang och Emma Wisby (London: Bedford Way Papers, UCL IOE Press, London, 2016), 38–54; Kirsten Sivesind och Berit Karseth, "Introduction: A Comparative Network Analysis of Knowledge Use in Nordic Education Policies. Evidence and Expertise," i *Nordic Education Policy*, red. Berit Karseth, Kirsten Sivesind och Gita Steiner-Khamsi (Cham: Palgrave Macmillan, 2022), 1–31.
  - 4 Eckhardt Fuchs, "Educational Sciences, Morality and Politics: International Educational Congresses in the Early Twentieth century," *Paedagogica Historica* 40, no. 5–6 (2004), 757–84; Kevin J. Brehony, "A New Education for a New Era: The Contribution of the Conferences of the New Education Fellowship to the Disciplinary Field of Education 1921–1938," *Paedagogica Historica* 40, no. 5–6 (2004), 33–55; Marc Depaepe, Frank Simon och Angelo Van Gorp, "The Canonization of Ovide Decroly as a 'Saint' of the New Education," *History of Education Quarterly* 43, no. 2 (2003), 224–49; Sotiria Grek, "OECD as a Site of Co-production: European Education Governance and the New Politics of 'Policy Mobilization,'" *Critical Policy Studies* 8, no. 3 (2014), 266–81.
  - 5 SOU 1946:31. *1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar 6. Skolans inre arbete: synpunkter på fostran och undervisning* (Stockholm: Esselte AB, 1946), 154, 165. Bilagor till protokoll nr 14, speciellt dokumenten "PM angående fru de Laval's begäran om utredning, i vilken mån pedagogiska experiment utförs eller pågår i Sverige" (odaterat och osignerat) Alab v2. Skolkommisionens arkiv, Riksarkivet (SKRA). Den nordiska boken som ingick i biblioteket var *Individuell undervisning*.

Studier av försöksverksamhet kan alltså bidra till perspektiv på samtida fenomen och företeelser med hög relevans.⁶

Begreppen försök, försöksverksamhet och experiment kommer att användas synonymt och kunde ske i en rad olika former. Grunden för urval av artiklar är texter där författarna själva talar om försöksverksamhet eller experiment. Vanligtvis avses med försök en medveten undervisning som bryter av med den vanliga undervisningen genom att pröva en metod eller ett förhållningssätt. Försöken kunde utgå från såväl beprövad erfarenhet som mer vetenskapliga perspektiv och modeller. Det bör också i försöken ingå en ansats till analys, – vad blev utfallet av den prövade metoden? Omfattningen på försöksverksamheten kan variera, i svensk modern utbildningshistoria är efterkrigstidens storskaliga försöksverksamhet, initierad av staten, ofta idealmodellen.⁷ Men en omfattande försöksverksamhet i mindre skala bedrevs i Sverige (och övriga Norden) även före 1950-talet av lärare och skolor.⁸

Utgångspunkten, i artikeln, är att tidskrifterna var en central medieringsarena för kunskap om hur skolan kunde reformeras och att kunskap genererad från försöksverksamhet var en av de viktiga källorna till kunskap om hur skolan och undervisningen borde reformeras.⁹ Tidskrifterna var också en arena för kunskapsspridning som inte var statligt sanktionerad eller driven av väletablerad nätverk, snarare var det en plattform där professionen kunde komma till tals. Det skedde dels genom att kunskap delades från deras erfarenheter, dels genom att de inte sällan också skrev allmänna artiklar i tidskrifterna. Härigenom kunde lärarna och annan pedagogisk personal bidra med att sprida kunskap om undervisning. De tidskrifter som har undersökts är *Pedagogisk tidskrift*, (PT) som vände sig främst till läroverk, samt den mer progressivt inriktade *Skola och Samhälle* (SoS).

Det övergripande syftet med artikeln är att se på hur kunskap som genererats från framförallt lärares erfarenhet av försöksverksamhet spreds via pedagogiska tidskrifter 1920–1960. Artikelns frågeställningar är: Från vilka länder spreds kunskap om undervisning? Vad för slags försök omskrevs i tidskrifterna? Vilka var mäklarna av kunskap? Vad för slags kunskap spreds via tidskrifterna?

Reformkontext och spridning av kunskap

Sverige var i hög grad en del av det västerländska moderniseringsprojektet som tog sin start kring förra sekelskiftet. I synnerhet kom tiden efter 1930-talet präglas av radikala moderniseringsidéer som bland annat utmärktes av progressiva förslag inom områden som bostads- och socialpolitik. Ofta var det samma personer som förordade en progressiv socialpolitik och en progressiv skolpolitik.¹⁰ I Sverige pågick också under mellankrigstiden en diskussion om att reformera det, enligt många, förlegade

6 Jamie Peck och Nikolas Theodore, *Fast Policy: Experimental Statecraft at the Thresholds of Neoliberalism* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015), 3–15.

7 Se exempelvis Sixten Marklund, *Skolsverige 1950–1975: Försöksverksamheten* (Stockholm: Liber, 1982).

8 *Forsøk i skolen skrift tilegnet Herman Ruge på 70-årsdagen* (Oslo: J. W. Cappelens forlag, 1953).

9 Se exempelvis Harald Jarning, ”Det pedagogiske kunnskapsområdet og Norsk pedagogisk tidsskrift,” *Norsk pedagogisk tidsskrift* 100, no. 4 (2017), 247–60.

10 Thomas Etzemüller, *Alva and Gunnar Myrdal: Social Engineering in the Modern World* (London: Lexington, 2014); Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta* (Stockholm: Carlssons, 2010).

skolsystemet med vanligtvis en 6-, eller 7-årig folkskola för arbetare och bönder och en läroverksskola för borgerligheten (något förenklat), folkskolan var den överlägset dominerande skolformen.¹¹

Moderniseringsidéerna som diskuterades i skolpolitiken förordade ett enhetligt skolsystem där medborgare oavsett bakgrund gick i samma skola, detta är välutrett i tidigare forskning.¹² Tanken med reformeringen av skolans struktur var att skolan skulle vara i takt med tiden och parallellskolesystemet ansågs förstärka klassamhället, vilket inte var förenligt med ett modernt och jämlikt samhälle. I Sverige genomfördes sedan, under 1960-talet, grundskolereformen som innebar att parallellskolesystemet avskaffades.

Den period som behandlas kan ses som etablerandet av progressivismens som pedagogisk idé. Progressivism som fenomen och praktik kan kopplas både till en övergripande samhällelig förändring och till en mer skolnära verksamhet där elevens intresse i högre grad än tidigare beaktades. Vidare var ständig skolutveckling via experiment och försöksverksamhet som tog spjärn mot vetenskap (psykologi och pedagogik främst) och praktisk erfarenhet ett ideal.¹³ För Sveriges del innebar det att man inför reformeringen initierade en omfattande nationell försöksverksamhet, men i centrala utredningar var man också intresserad av vad för slags försök som bedrivits tidigare i Sverige.¹⁴ Ytterligare en aspekt måste lyftas fram i detta sammanhang är progressivismens transnationella karaktär. Det internationella flödet av erfarenheter och kunskap är något som var centralt när progressivismen som pedagogisk idé initierades, spreds och befästes som undervisningsperspektiv.¹⁵ I artikeln används begreppet progressivism som ett paraplybegrepp för den syn på skola, utveckling och undervisning som beskrevs ovan, men som också manifesteras i konkreta metoder som exempelvis Daltonmetoden, arbetsskolepedagogik och elevaktiv metodik.

Under hela undersökningsperioden producerades och spreds kunskap om hur en progressiv skola kunde utvecklas. Framförallt har perioden efter 1950-talet behandlats tidigare och kort kan man säga att i hög grad kom stora statliga satsningar på försöksverksamhet att genomföras. Enskilda lärare, skolor och kommuner blev då en del av en omfattande statligt styrd försöksverksamhet.¹⁶ Perioden före det är

11 *Statistisk årsbok för Sverige 1950* (Stockholm: Norstedt & Söner, 1950), tabell 257, 265 och 266.

12 Se exempelvis Gunnar Richardson, *Svensk skolpolitik 1940–1945: Idéer och realiteter i pedagogisk debatt och politiskt handlande* (Stockholm: Liber, 1978); Gunnar Richardson, *Drömmen om en ny skola* (Stockholm: Liber, 1983).

13 Thomas Popkewitz, "Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education: An Introduction," i *Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education*, red. Thomas Popkewitz (New York: Palgrave, 2005), 3–36.

14 Se exempelvis material från 1946 års skolkommision där detta diskuterades, se här t.ex. Bilagor till protokoll nr 14, speciellt dokumenten "PM angående fru de Laval's begäran om utredning, i vilken mån pedagogiska experiment utförs eller pågår i Sverige" (odaterat och osignerat) AIab v2. (SKRA).

15 Se exempelvis Herman Röhrs, "Internationalism in Progressive Education and Initial Steps towards a World Education Movement," i *Progressive Education Across the Continents*, red. Herman Röhrs och Volker Lenhart (Wien: Peter Lang, 1995), 179–91; Popkewitz (2005).

16 För aktuell forskning där försöksverksamhet studeras se Åsa Melin, *Olika vägar till enhetlig skola* (Karlstad: Karlstads universitet, 2022); Johan Prytz, "When Research met Policy: a History of Innovation and a Complicated Relationship in Three Swedish Development Projects in Mathematics Education, 1960–2018," *ZDM Mathematics Education* 53, (2021), 1035–46. För en aktuell översikt, se Daniel Sundberg, *Svenska läroplaner: Läroplansteori för de pedagogiska professionerna* (Lund: Studentlitteratur, 2021), 120–26.

styvmoderligt behandlad i tidigare studier men ett utmärkande drag är frånvaron av större statliga satsningar, även om staten gjorde vissa insatser. Exempelvis gavs statsstöd till enskilda fristående läroverk som skulle pröva olika sätt att bedriva undervisning och organisera skola.¹⁷ Det tycks inte ha funnits någon medveten strategi från statens sida att sprida den kunskap som genererades vid dessa läroverk. Sedan fanns också en betydande försöksverksamhet som genomfördes av enskilda lärare och skolor mer eller mindre på eget initiativ. Dessa erfarenheter kunde ibland resultera i tidningsartiklar av de involverade lärarna som publicerades i nationella utredningar.¹⁸

Kunskap och erfarenhet som genererades av de större statliga satsningarna från försöksverksamhet spreds via nya kanaler från och med 1950-talet. *Aktuellt från skolöverstyrelsen* var en offentlig skriftserie som distribuerades till landets samtliga skolor och huvudmän. I skriftserien fanns återkommande rapporter om erfarenheter från den försöksverksamhet som staten finansierade.¹⁹ Skolöverstyrelsen kom också använda sig av sin egen ”försökstidskrift”, *På försök* (1952–1962). Tidskriften var en populärt hållen skrift med stor upplaga. Enligt ansvarig minister, Ragnar Edenman, var upplagan 17 000 exemplar och hade som målgrupp skolledare och klassföreståndare i försökskommuner. Tidningen skickades ut till samtliga skolexpeditioner, lärarutbildningsanstalter, högre skolor, inspektörer, dagstidningar, bibliotek och ungdomsförmedlingar. Exemplar av *På försök* distribuerades också till de nordiska grannländerna.²⁰ Staten hade knappast monopol gällande spridning av pedagogisk kunskap genererad från försöksverksamhet. Redan presenterade antologier, *Individuell undervisning* och *Arbetsskola – arbetsglädje: Uppsatser i metodiskt-pedagogiska spörsmål* är exempel på icke-statliga plattformar. I Sverige fanns också metodböcker där erfarenhet från lärares undervisning spreds. Böckerna hade tagits fram av verksamma lärare och inspektörer.²¹ Dessa refererade antologier kan ses som pionjärverk från mellankrigstiden, men tidigt 1950-tal återkom nordiska sammanställningar av försöksverksamhet. I *Forsøk i skolen* fanns sammanställningar av enskilda försök av lärare, men det fanns också redogörelser för mer storskaliga försök från olika nordiska länder.²²

Tidigare forskning om spridning av pedagogisk kunskap och försöksverksamhet

Det finns flera områden som behandlat hur kunskap om reformer, försöksverksamhet och pedagogik sprids och cirkulerar. Jag ska först beröra några mer övergripande samhällsvetenskapliga perspektiv och sedan fokusera på skola och pedagogiska idéer.

Tidigare samhällsvetenskapliga studier har identifierat ett antal aktörer av olika slag

17 Johan Samuelsson och Madeleine Michaëlsson, “Funding of Progressive Education, 1891–1954: A Swedish Case,” *Nordic Journal of Educational History* 8, no. 2 (2021), 155–85.

18 Beskrivningar av sådan verksamhet finns i SOU 1946:31; se också Johan Samuelsson, *Läroverken och progressivismen 1920–1950: Perspektiv på undervisning och policy, exemplet historieundervisning* (Lund: Nordic Academic Press, 2021).

19 Se exempelvis *Aktuellt från Skolöverstyrelsen* 1953:6.

20 Kungl. Maj:ts skrivelse nr 38 år 1961, till riksdagen med redogörelse för försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m.; given Stockholms slott den 27 januari 1961.

21 *Individuell undervisning* (1937); *Arbetsskola – arbetsglädje: Uppsatser i metodiskt-pedagogiska spörsmål*. (1936); *Arbetsättet i folkskolan: metodiska uppsatser. 6 Kristendomskunskap. Historia*, red. Karl Nordlund, Anna Sörensen och Sven Wikberg (Stockholm: Norstedt, 1928).

22 *Forsøk i skolen skrift tilegnet Herman Ruge på 70-årsdagen*.

i samband med kunskaps-cirkulation. Daniel Rodgers lyfter exempelvis fram några centrala ”brokers” eller mäklare som förmedlade kunskap mellan Europa och USA under första delen av 1900-talet, dessa brokers utgjorde grunden för en slags handel av nya moderna idéer. Han visar att det fanns en betydande överföring av kunskap och idéer via mäklare som var ”resenärer” eller inspektörer, där exempelvis representanter för fackföreningar besökte USA, eller tjänstemän från USAs finansdepartement besökte nordiska länder för att ta del av hur en interventionistisk progressiv ekonomisk politik kunde föras. Vidare pekar Rodgers på att tidskrifter och litteratur av olika slag också var ett sätt att sprida progressiv socialpolitik. Representanter för myndigheter och föreningar medverkade i dessa sammanhang, men också mer fria associationer och nätverk som intresserade sig för sociala frågor.²³

Vi kan se att spridningen av kunskap i hög grad var horisontell i mening att den spreds mellan olika geografiska platser och inte bara vertikalt mellan myndighet och brukare till exempel, vilket svensk forskning om skolreformer noterat.²⁴ Denna tendens fångas upp i annan samhällsvetenskaplig forskning, exempelvis pekar Jamie Peck och Nik Theodore på att fenomenet ”fast policy” som innebär att erfarenheter från försök och experiment sprids transnationellt mellan regioner och städer. Platser med försöksverksamhet blir en form av laboratorier som producerar spridningsbar kunskap, som nödvändigtvis inte måste ta vägen via statliga organ.²⁵

Forskning om spridning av kunskap med koppling till skola och lärande har i linje med Rodgers lyft hur idéer och kunskap spreds transnationellt. Thomas Popkewitz har i flera sammanhang diskuterat kunskapsflöden över nationsgränser. Han visar bland annat hur kunskap om progressiv pedagogik färdades transnationellt och hur den anpassades till lokala förhållanden.²⁶ I antologin *Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education* påtalas hur kunskap spreds mellan kontinenter via exempelvis resor och litteratur. I ett av bidragen behandlas Sverige och namnkunniga personer som Alva Myrdal ges rollen som betydelsefulla kunskapsmäklare.²⁷ Även den omfattande antologi med Herman Röhrs och Volker Lenharts som redaktörer, *Progressive Education Across the Continent*, pekar på att progressivism som pedagogisk idé växt fram via internationella kunskapsutbyten, här ligger fokus på den roll föreningar som New Education Fellowship och utbildningsinstitutioner som Institut Jean-Jacques Rousseau hade för kunskaps-spridning.²⁸

Spridning av progressiv kunskap har också studerats i andra kulturella kontexter. I exempelvis *Educational Progressivism, Cultural Encounters and Reform in Japan* framträder ett mönster vi känner igen från annan forskning när det transatlantiska

23 Daniel Rodgers, *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1988), 62–69.

24 Jmfr Melin (2022).

25 Peck och Theodore (2015), 3–15.

26 Popkewitz (2005); Thomas Popkewitz, “Transnational as Comparative History: (Un)Thinking Difference in the Self and Others,” i *The Transnational in the History of Education*, red. Eckhardt Fuchs och Eugine Roldán Vera (Springer Nature Switzerland AG, 2020), 261–91.

27 Ulf Olsson och Kenneth Petersson, “Dewey as an Epistemic Figure in the Swedish Discourse on Governing the Self,” i *Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education*, red. Thomas Popkewitz (New York: Palgrave, 2005), 39–60.

28 Röhrs (1995), 179–91.

kunskapsutbytet analyseras. Reformintresserade pedagoger och politiker från Japan reste under mellankrigstiden till USA och fick där ta del av kunskap från progressiva pedagoger. När de sedan återvände till Japan kunde den kunskapen omsättas i praktisk undervisning anpassad till lokala förhållanden.²⁹ Även utveckling i Australien kom att likna den japanska då resor, konferenser och tidskrifter kom att bidra till att progressiva ideal fick genomslag i skolorna.³⁰ Studier av norsk reformhistoria visar också på ett inflöde av internationell pedagogik, vilket fick inflytande på skolutvecklingen.³¹ Ytterligare en aspekt är värd att notera, även om USA var en nod avseende progressiv pedagogik kom också influenser att gå från Europa till USA kring förra sekelskiftet.³²

Popkewitz med flera behandlar i huvudsak spridning av progressivismen före 1950-talet, men det finns också studier som fokuserat andra pedagogiska perspektiv och tidsperioder. Exempelvis har spridningen av Jermone Bruners perspektiv på kognitiv psykologi under efterkrigstiden studerats. Rohstock visar hur konferenser, litteratur och inte minst resor av Bruner själv bidrog till det globala genomslaget av hans idéer.³³ Efterkrigstidens studier av internationella policytransfer är också exempel på studier om hur kunskap om utbildning cirkulerar globalt. Geoff Whitty tar utgångspunkt i samtiden när han diskuterar hur politiker och internationella organisationer bidrar till att gör kunskap om utbildning tillgänglig, men han visar också på det transatlantiska utbytets långa historiska rötter. Whitty diskuterar vidare vilken roll kunskap om internationell utbildning har för nationella politiker, han pekar på att det ofta handlar om att legitimera den egna politiken.³⁴ Referenser till internationell utbildningspolicy för att legitimera den egna politiken är också något nordiska forskare lyft fram i studier av internationell policytransfer i en nordisk kontext.³⁵

Stort intresse har riktats mot det globala utbytet av kunskap och policy, medan betydelsen av nationella och regionala utbyten bara har behandlats till viss del. Men exempelvis visar en studie av danska försöksskolor på att myndigheterna insåg betydelsen av att producera kunskap om danska skolan som kunde spridas till lärare och politiker i Danmark via försöksskolor. Men detta kombinerades också med en förmedling av internationell kunskap. Snarlika resultat finns från norsk mellankrigstid.³⁶ Christian Lundahl har också kommit fram till liknande resultat gällande verksamheten

29 Yoko Yamasaki och Hiroyuki Kuno, "Appendix C Chronology of Progressive education in Japan," i *Educational Progressivism, Cultural Encounters and Reform in Japan*, red. Yoko Yamasaki och Hiroyuki Kuno (London: Routledge, 2018). Popkewitz (2005).

30 Dorothy Kass, *Educational Reform and Environmental Concern* (London: Routledge, 2018), 4–18; Dorothy Kass, "New Education at Stanmore Public School, Sydney 1919: The Progressive Image," *Paedagogica Historica*, epub ahead of print (2021).

31 Jarning (2009).

32 William Reese, "The Origins of Progressive Education," *History of Education Quarterly* 41, no. 1 (2001), 1–24.

33 Anne Rohstock, "Mapping Scientised Education in German-American Transnational Networks after 1945," *History of Education* 50, no. 3 (2021), 395–412.

34 Whitty (2016), 38–54.

35 Sivesind och Karseth (2022), 1–31.

36 Karen Egedal Andreassen och Christian Ydesen, "Vejen til obligatorisk 8. og 9. skoleår: Ideerne og konteksten bag oprettelsen af Statens Pædagogiske Forsøgscenter," *Uddannelseshistorie* 53 (2019); Jarning (2009).

vid svenska Statens psykologisk-pedagogiska institut, institutet var kopplat till en skola där det bedrevs försöksverksamhet och forskning om undervisning. Kring institutet fanns ett nätverk som hade en viktig roll för att sprida internationell kunskap om utbildning i Sverige. Han talar vidare om ”progressiva koalitioner” då det fanns representanter för teoretiskt orienterad pedagogik och erfarenhetsbaserad kunskap i nätverket kring institutet.³⁷ Nu skedde också en spridning av kunskap på lokal nivå, som gör att man kan tala om en transkommunal kunskapsspridning om skola när kunskap om skolreformer spreds i Sverige under efterkrigstiden.³⁸

Etableringen av progressiva perspektiv på undervisning skedde via flera arenor, inte minst fanns det en viktig nordisk plattform, de nordiska lärarmötena. Joakim Landahl och Annika Ullman ser dessa som en central mötesplats där kunskap om skolan förmedlades. Mötena var välbesökta och kunde under tidigt 1900-tal ha drygt 5000 nordiska besökare. Då det skrevs om mötena i dagspress spreds också kunskap till lärare som inte var på plats.³⁹ Även Ruth Hemstad visar hur Norden som konferensarena etablerades sent 1800-tal, exempelvis träffades jurister och nationalekonomer men även progressiva lärare mötes för att ta del av kollegors erfarenheter.⁴⁰ För spridning av undervisningskunskap var New Education Fellowships konferens i Helsingör 1929 också betydelsefull. Under några sensommardagar kom framträdande progressiva personer som Harold Rugg, Helene Parkhurst och Maria Montessori till Helsingör. Via konferensrapporten spreds senare kunskap från progressiva undervisningsförsök i vidare kretsar.⁴¹ Även institutioner direkt kopplade till folkskolan och deras lärare var arenor där progressiva idéer spreds om undervisning, tidningen *Svensk läraretidning* rapporterade exempelvis från internationella konferenser som New Education Fellowship ansvarat för.⁴²

Det finns vidare studier som mer avgränsat sett på tidskrifternas betydelse för etablering kunskapsområden. Exempelvis visar studier av nordiska historievetenskapliga tidskrifter att de bidrog till att stärka den disciplinära identiteten då de blev en offentlig arena för kritik och diskussioner om vad som utmärkte vetenskapsområdet. Tidskrifterna bidrog också till att skapa ”kognitiva identiteter” där frågor om vad som är relevanta metoder och teorier för ämnesområden lyftes.⁴³ I linje med detta finns studier som visar att pedagogiska tidskrifter och andra publikationer blev en form av medierande aktörer som spred och tillgängliggjorde vad som var relevant kunskap

37 Christian Lundahl, ”Progressiva koalitioner, (inter)nationella influenser och kunskapsmätningar i reformarbetet med svensk läroplan, ca 1930–1950,” *Nordic Journal of Educational History* 1, no. 1 (2014), 59–79.

38 Se Melin (2022). Notera att begreppet transkommunal är mitt begrepp och används ej av Melin.

39 Joakim Landahl, ”Det nordiska skolmötet som utbildningspolitisk arena (1870–1970),” *Utbildning & Demokrati* 24, no. 3 (2015), 7–23; Annika Ullman, ”Anna Sandström och den pedagogiska skandinavismen,” i *Moderna pedagogiska utopier*, red. Anders Burman, Joakim Landahl och Daniel Lövheim (Huddinge: Södertörns högskola, Södertörn University), 29–51.

40 Ruth Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter* (Oslo: Akademisk publicering, 2008), 149–54; 204–9.

41 *The New Education Fellowship: Conference, Towards a New Education* (London: Alfred, 1930).

42 Agneta Linné, *Moralen, barnet eller vetenskapen* (Stockholm: HLS förlag, 1996).

43 Cecilia Trenter, *Granskningens retorik och historisk vetenskap kognitiv identitet i recensioner i Dansk historisk tidskrift, Norsk historisk tidskrift och Svensk historisk tidskrift 1965–1990* (Uppsala: Studia Historica Upsaliensia 192, 1999), 47–50.

om progressivism. Men de bidrog härigenom också till att stärka yrkesgruppers identitet. Det går att se tillgängliggörandet av hur undervisning kunde ske som ett sätt att faktiskt föreskriva specifika metoder, även om en tidskrift inte formellt hade den rollen.⁴⁴ Systematiska studier av pedagogiska tidskrifter gällande spridning av kunskap saknas i Sverige, men Landahl har analyserat hur bokserien Pedagogiska skrifter blev en resurs för att sprida framförallt internationella progressiv kunskap om undervisning.⁴⁵ I den redan återopade studien av Statens psykologisk-pedagogiska institut framkommer också att de spred kunskap via böcker. Men det nätverk som var engagerade i etablerandet av institutet var också verksamma i pedagogiska tidskrifter, som exempelvis *SoS*.⁴⁶ I Norge kom *Norsk pedagogik* få en snarlik roll, det blev en arena för lärare, policyprofessionella och forskare att dela och konsumera kunskap om skolan.⁴⁷

När det gäller de idémässiga influenserna på svensk pedagogik kan man säga att grundnarrativet utgår från att den tyska kultursfären var den stora inspiratören fram till cirka 1945. Som en följd av kriget och de negativa erfarenheterna från tyska kultursfären kom USA att ersätta Tyskland som en viktig källa till kunskap om undervisning och skola. Spridning från USA skedde som noterats ovan via namnkunniga personer som Alva Myrdal, men också via resereportage och studiebesök.⁴⁸

Sammantaget ser vi att kunskapen om transnationell, eller snarare transkontinental, kunskapsspridning avseende progressiv kunskap är god. En studie av den regionala kontexten kan bidra till att vidga förståelsen av betydelsen av geografisk och kulturella närhet för etablering och spridning av progressiv kunskap.

Analytiska och teoretiska utgångspunkter

I artikeln finns det några grundantaganden gällande spridning och cirkulation av kunskap. Den övergripande utgångspunkten är att skapandet av kunskap ska förstås som en förhandling och process mellan olika aktörer i ett samhälleligt sammanhang, inte som en enkel transfer från centrum till periferi.⁴⁹ Kunskapscirkulationen innebär att kunskapen inte enkelt sprids från ”laboratoriet” till användarna, snarare konstrueras kunskapen i själva cirkulationen av de som förmedlar och använder kunskapen.⁵⁰ Kunskapscirkulation ska också förstås i relation till tanken att det sällan finns homogena uppfattningar om kunskap. Snarare finns en rad konkurrerande uppfattningar om

44 Marc Depaepe, *Order in Progress: Everyday Education in Primary Schools – Belgium 1880 – 1970* (Leuven: Leuven University Press, 2000), 39–40; Peter Cunningham, *Curriculum Change in the Primary School since 1945: Dissemination of the Progressive Ideal* (London: Falmer Press, 1988), 91–127; Sivesind och Karseth (2022), 1–31.

45 Joakim Landahl, ”Den läsande läraren,” *Forskning om undervisning och lärande* no. 1 (2009), 1–68.

46 Lundahl (2014).

47 Jarning (2017).

48 Johan Östling, *Nazismens sensmoral* (Stockholm: Atlantis, 2008), 202–3, 290–2; Richardson (1983), 165–8; Tomas Englund, *Samhällsorientering och medborgarfostran i svensk skola under 1900-talet* (Uppsala: Uppsala universitet, 1986), 309–10; Bo Lindesjö och Ulf P. Lundgren, *Utbildningsreformer och politisk styrning* (Stockholm: Liber, 2014), 45–47.

49 Peter Burke, *What is the History of Knowledge?* (Cambridge: Polity Press, 2016); Ivor Goodson, *The Making of Curriculum* (London: Routledge, 2004); Bruno Latour, *Science in Action* (Cambridge: Harvard University Press, 1997).

50 Johan Östling och David Larsson Heidenblad, ”Cirkulation – Ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp,” *Historisk tidskrift* 137, no. 2 (2017), 283–4.

vad som är rätt kunskap, vilket kan leda till tolkningsstrider om vad som är just rätt kunskap.⁵¹ Det innebär att i studier av kunskaps-cirkulation är det fruktbart att se på olika kunskapsproducenter, såväl formella institutioner som skolmyndigheter och informella institutioner som till exempel ämnesföreningar och enskilda lärare är lämpliga att analysera. Kunskaps-cirkulation bör också förstås i relation till regionala och nationella kontexter. Kunskapen, i detta fall kunskap om progressiv undervisning, kommer att tas emot, tolkas och omställas i relation till den samhälleliga kontexten. Kunskap ses alltså inte som ett statiskt fenomen som förs över från ett land till ett annat, eller från statliga skolmyndigheter till lärare.

Av intresse är vidare att se på vilka institutioner och aktörer som så att säga blir bärare av kunskapen. Tidigare studier har identifierat ett antal aktörer av olika slag i samband med kunskaps-cirkulation. Rodgers och andra lyfter fram några centrala ”brokers” eller mäklare som förmedlade kunskap om USA, som vi såg tidigare. Mäklarna kan använda sig av flera plattformar som bidrar till mediering av kunskap.⁵² Intresset i denna artikel är riktat mot tidskrifterna som en mäklande plattform för spridning av kunskap och erfarenhet från försöksverksamhet och utgångspunkten är att tidskrifterna kom att fylla en viktig funktion för att sprida kunskap och de blev därmed en nod för att cirkulera kunskap. Jag har dock inte undersökt hur kunskapen förändras när den cirkulerar, det hade krävt en annan studiedesign.

Med stöd i tidigare forskning som betonat betydelsen av försöksverksamhet som reformstrategi avgränsas studien till att analysera artiklar som rör försöksverksamheten. Efter en genomläsning av tidskrifternas innehållsförteckningar gjordes ett urval av artiklar där försöksverksamhet behandlades. Analysen och kategoriseringen av materialet gjordes sedan i en iterativ process i förhållande till tidigare forskning, teori och frågeställningar.⁵³

Material

I val av tidningar har avgränsningar gjorts till tidskrifter som vände sig till lärare och andra verksamma inom skola och utbildning, vilket har styrts av intresset att inte undersöka den statliga nivån som i hög grad varit i fokus i tidigare studier. Ambitionen har också varit att se på en längre tidsperiod där tiden före och efter de stora reformer som påbörjas under framförallt 1950-talet kan täckas in. Även detta har påverkats av tidigare forskning, som vi såg har efterkrigstiden betraktats som en brytpunkt på flera sätt. En aspekt handlar om det påstått ökat inflytande från USA, en annan rör den mer intervenerande staten gällande under efterkrigstiden. Fokus har legat på texter som behandlar Sverige, Norden, Amerika/England och den tyska kultursfären.

Några sedan tidigare identifierade centrala tidskrifter har alltså undersökts.⁵⁴ De kan i huvudsak karaktäriseras som allmändidaktiska i meningen att de behandlade

51 Burke (2016); Björn Lundberg, “Introduction: Exploring Histories of Knowledge and Education: An Introduction,” *Nordic Journal of Educational History* 9, no. 2 (2022), 1–11.

52 Rodgers (1998); Johan Östling, Anton Jansson och Ragni Svensson Stringberg, *Humanister i offentligheten: Kunskapens aktörer och arenor under efterkrigstiden* (Göteborg: Makadam förlag, 2022), 21–23; Lundberg (2022).

53 Mats Alvesson och Kaj Sköldberg, *Reflexive Methodology* (London: Sage; 2009).

54 För exempel på hur pedagogiska tidskrifter använts i tidigare forskning se Richardson (1978), 42–44; Göran Andolf, *Historien på gymnasiet: Undervisning och läroböcker 1820–1965* (Stockholm: Esselte Studium, 1972), 16–20.

samtliga skolämnen. *PT* (1865–1971) torde vara den tidskrift som under längst tid bevakade frågor om skola och undervisning. Den var också länge en central arena för just läroverkslärarna. Tidskriftens syfte var att behandla pedagogiska frågor samt att vara ”ett organ för ömsesidigt utbyte af tankar, erfarenheter och studier rörande lärarkallets uppgifter och utöfvande samt för noggranna redogörelser öfver skolans verksamhet”.⁵⁵ Återkommande innehåll var allmänna artiklar om skola och undervisning, en omfattande recensionsavdelning samt information från Skolöverstyrelsen. Den progressiva allmändidaktiska tidskriften *SoS* (1920–1967) var en central arena för den progressiva pedagogiken. Tidskriftens namn anspelar på John Deweys *The School and Society* även om det inte skrevs ut i tidskriftens första nummer och inledande programförklaring 1920.⁵⁶ *SoS* tog tydligt ställning för en reformerad progressiv skola. I huvudsak handlade tidskriftens texter om den debatt och de reformer som påbörjades under tidigt 1900-tal med fokus på en gemensam bottenskola och hur en progressivt inriktad metod kunde användas i undervisningen. Detta skedde via publicering av debattartiklar och andra texter där kunskap om skolhistoria, internationella utbildningssystem och vetenskapliga rön publicerades, men det fanns också ett betydande inslag av bidrag där lärare beskrev sina praktiska erfarenheter av undervisning. Tidskriften såg sig också som en arena där ”undervisningsförsök” uppmärksammades.⁵⁷ Det finns en antal andra centrala pedagogiska tidskrifter som är intressanta, som exempelvis *Verdandi* som kom ut perioden 1883–1927 men *Verdandi* och andra tidskrifter som *Pedagogiska spörsmål* täcker inte in hela den studerade perioden och har därför valts bort. Det finns som redan nämnts en rad antologier och sammanställningar där erfarenheter förmedlades från nordisk försöksverksamhet. Dessa har inte inkluderats i det empiriska materialet då det är tidskrifter som är i fokus. *Individuell undervisning Arbetskola – arbetsglädje: Uppsatser i metodiskt-pedagogiska spörsmål* och *Forsök i skolen skrift tilegnet Herman Ruge på 70-årsdagen* är exempel på antologier med nordisk representation.

Resultatredovisning

Presentationen av resultaten har utgått från fyra teman som också har berörts i tidigare forskning och teori om försöksverksamhet, spridning av kunskap och tidskrifter. Det första temat som kommer att behandlas rör frågan om geografiskt ursprung avseende pedagogiska idéer, metoder och perspektiv. Det andra temat handlar om vem som skrev artiklarna. Därefter redogörs för karaktären på den försöksverksamhet som artiklarna tar upp. Slutligen analyseras vad för slags kunskap som delades via texterna.

Sammanlagt har 54 artiklar och texter identifierats där försöksverksamhet behandlas under perioden. I en mening är det en stor mängd artiklar som förmedlar kunskap och erfarenhet i tidskrifterna. Nu har ingen närmare studie gjorts av antalet artiklar som berör andra teman men detta torde vara ett av de teman som ändå är relativt vanligt förekommande i tidskrifterna. Dock är det ju få artiklar i relation till det totala antalet artiklar över hela perioden, vilket tabellen nedan illustrerar.

55 Nordisk familjebok (andra upplagan, 1915), uppslagsord Pedagogisk tidskrift.

56 John Dewey, *The School and Society*, andra rev. upplagan (Chicago: The University of Chicago Press, 1915).

57 Se eftertext i *SoS* (1946), 262.

Tabell 1. Totalt antal artiklar

	SoS	PT
1920–1939	631	405
1940–1960	663	297
Totalt antal	1294	702

Källa: SoS och PT.⁵⁸

Som framkommer i tabellen hade SoS flest artiklar. I de försök som återgavs fanns flera ämnesinriktningar representerade, varav flera handlade om modersmål och språk.⁵⁹ Även ämnen inom det samhällsorienterande blocket hade god representation.⁶⁰

Representerade länder och regioner

I analysen har utgångspunkten tagits i vilka länder som finns representerade i artiklarna om försöksverksamheten. Med representation avses här explicita idéer, metoder, erfarenheter och vetenskapliga resultat med koppling till ett specifikt land. Som tabellen tydligt illustrerar är artiklar där erfarenheter och kunskaper från svensk kontext dominerande. Även texter med referenser till flera länder har en framträdande plats.

Tabell 2. Representerade länder och regioner

	Sverige	Norden	Amerika/England	Tyskland	Mix
SoS 1920–1939	13	3	3	3	11
SoS 1940–1960	8	1	1	0	2
PT 1920–1939	4	1	1	0	1
PT 1940–1960	2	0	0	0	0
Totalt	27	5	5	3	14

Källa: SoS och PT.

Exempel på texter som har klassificerats ”svenska” är helt enkelt enskilda lärare, skolor eller kommuner som inte explicit refererar till internationella pedagogiska idéer. Det vi inte vet är om det finns bakomliggande inspirationskällor som inte uttrycks. Exempel på en text som tar utgångspunkt i en svensk tradition är BJ Beckman redogörelse om undervisning i statskunskap. Han redogör för ett försök med ett slags grupparbete i statskunskap på ett läroverk. Metodisk inspiration hade hämtats från en kurs i studiecirkelmetod han tagit del av.⁶¹ Kunskapen som delades i dessa texter var alltså knappast explicit transnationell.

När det gäller övriga länder rör det ofta beskrivningar av försöksverksamhet och

58 Notera att årgångarna 1942, 1944 och 1945 av PT inte varit tillgängliga.

59 Se exempelvis Harald Lidholm, ”Ett försök med arbetsuppgifter i modersmålet på gymnasiet,” SoS (1932), 244–46; Olav Schulstad, ”Experimentelle undersøkelser om rettskrivningsundervisning,” SoS (1934), 21–27.

60 Se exempelvis Karl Larsson, ”Undervisning i historia med samhällslära i treårig realskola. Några iakttagelser från försöksundervisning,” SoS (1958), 160–64; Wendela Engström, ”Ett försök med historieundervisning på nya vägar,” SoS (1931), 36–46.

61 BJ Beckman, ”Ett experiment vid undervisning i statskunskap,” SoS (1932), 64–70.

undervisningsexperiment från andra länder. I exempelvis Fritz Olausson artikel ”Från tyska försöksskolor” var det enbart tyska pedagogiska idéer som lyftes fram.⁶² Ett annat exempel är O. DE Hemmer Egebergs försöksarbete i danska Vanløse. Här är det huvudsakligen erfarenheter från kommunen och skolan som lyfts fram och artikeln har då klassificerats som nordisk, det räcker alltså med att det är ett nordiskt land som representeras i denna kategori.⁶³ Ett annat exempel på nordisk representation är överläraren Hakon Kirkegaards redogörelse från Fredriksberg i Köpenhamnsregionen. I artikeln redogörs i allmänna ordalag för ”den nya skolan” och det exemplifieras med frånvaron av läxor, elevaktiva arbetssätt och mindre stoff i undervisningen. Det är svårt att spåra en enskild pedagogisk skolbildning kopplad till ett specifikt land eller en konkret enskild metod. Snarare handlar det, som i många andra exempel, om en generell syn på skolan i linje med en progressiv strömning.⁶⁴

Men ofta återkommande var det en mångfald av perspektiv och metoder från flera länder som lyftes fram i artiklarna. I exempelvis Helge Gullbergs artikel om försök med friare arbetsformer vid läroverken refereras till svenska progressiva skribenter, men också till tysk och amerikansk reformpedagogik.⁶⁵ I artikeln är det en skribents tolkning av olika pedagogiska idéer från flera länder som omställs till undervisning. Vi ska titta lite närmare på Gullbergs exempel gällande pedagogisk inspiration. Initialt betonas att den nya (1928) läroverksstadgan påverkat upplägget av försöket då den betonade ”friare arbetssätt”. Vidare påtalas att tankar om elevens frihet också dryftats i tidskriftsartiklar av framträdande svenska progressiva pedagoger som den progressiva läroverksläraren, skolbyråkraten och författaren Nils Hänninger, liksom folkskoleinspektören Arvid Gierow. Men snarare än att peka ut särskilda pedagogiska idéer hos Hänninger och Gierow var det de mer allmänna föreställningarna om hur friare arbetsformer kunde ”omsättas i det dagliga arbetet vid ett läroverk” som betonades. Gullberg hade också till viss del inspirerats av amerikansk progressiv pedagogik då han i England studerat skolor som tillämpat den s.k Daltonmetoden, en metod där eleverna i hög grad fick jobba individuellt på beting under längre perioder. Men Gullberg påtalade att dessa idéer i sin helhet inte kunde tillämpas i Sverige, det egna arbetet kunde användas, men man kunde inte släppa eleverna helt fritt tycks Gullberg ha tänkt. Dock var ”andan” i Daltonplanen lovvärd. Exempel på hur elevernas självständiga och/eller individuella arbete kunde (eller borde) bedrivas var egen läsning på skolbiblioteket, rättning av klasskamraters ”straffläxor” och ansvar för genomförande av lektioner. Gullberg erkände utan omsvep att många nog inte skulle betrakta detta som en renlärig tillämpning av exempelvis Daltonmetoden, men det var en anpassning till svenska förhållanden. En annan aspekt som var viktig i skolan var social fostran och elevsamverkan, vilket enligt Gullberg var något av ett adelsmärke för tyska Lichtwarkschule men också för amerikanska skolor. I hans klassrum omsattes dessa tankar i praktisk pedagogik via bland annat teater, skapandet av en tidning och diskussionsövningar.

Det finns alltså få exempel på en ensidig representation av transnationell kunskap i artiklarna om försöksverksamhet. Det är heller knappast en statisk syn på pedagogiska

62 Fritz Olausson, ”Från tyska försöksskolor,” *SoS* (1931), 123–33.

63 O. DE Hemmer Egeberg, ”Försögsarbejdet i Vanløse,” *SoS* (1932), 47–53.

64 Hakon Kirkegaard, ”Den Nye Skole,” *SoS* (1926), 225–32.

65 Helge Gullberg, ”Försök med friare arbetsformer vid läroverken,” *SoS* (1931), 301–18.

perspektiv som framträder, det finns få exempel på texter som argumenterar mot exempelvis den amerikanska Daltonmetoden och lyfter fram tysk arbetsskolemetodik. Det är inte heller, när försöksverksamhet behandlas, någon klar trend att Amerika ersätter i Tyskland efterhand, något som betonats i tidigare forskning. Man kan också notera den nordiska närvaron i materialet. Nu var det knappast frågan om en specifik nordisk progressiv modell, som enkelt går att särskilja från andra perspektiv, och som ”färdades” mellan de nordiska länderna. Snarare var det en form av organiskt utvecklad situerad erfarenhet från de olika länderna som förmedlades i tidskrifterna.

Kunskapsmäklarna

I tidigare forskning är ett återkommande begrepp brokers eller kunskapsmäklare.⁶⁶ Med det avses de personer, aktörer eller institutioner som förmedlar kunskap. Tidskriften kan ju i sig ses som en självklar mäklande institution, men vilka var det som använde tidskriften för att förmedla kunskap om undervisning via beskrivningar om försöksverksamhet? I materialet framträder framförallt läraren som den centrala mäklaren, det var frågan om så väl lärare från folkskolan som från läroverken.

Tabell 3. Kunskapsmäklarna

	Lärare	Inspektörer/läroverksutbildare	Forskare/högre chefer	Oidentifierade
SoS 1920–1939	22	4	1	1
SoS 1940–1960	4	1	6	0
PT 1920–1939	4	1	0	1
PT 1940–1960	1	0	0	0
Totalt	31	6	7	2

Källa: SoS och PT. Notera att några lärare skrev flera artiklar (liksom inspektörer/läroverksutbildare), totalen blir därför inte 54.

Flera av de svenska lärare som skrev artiklar har inte lämnat några mer omfattande offentliga avtryck i andra sammanhang (som exempelvis medverkan i statliga utredningar). Ett sådant exempel är Matilda Holmgren som var kopplad till folkskolan via sin roll som överlärare i Malmö. Hon skrev om ett försök med Daltonmetoden i SoS sent 1920-tal.⁶⁷ Ett annat exempel är Gösta Johannesson, läroverkslärare vid Göteborgs högre samskola, som berättade om nya undervisningsmetoder i PT 1949.⁶⁸ Men det finns också lärare som Helge Gullberg som återkommande skrev i pedagogisk press och var aktiv i Lärarnas riksförbund och Modersmålslärares förening.⁶⁹ Ett annat exempel är Elsa Skäringer, folkskolläroverkslärare från Göteborg. Hon skrev böcker om undervisning och deltog aktivt i den lokala skoldebatten.⁷⁰ Vissa lärare rörde sig också mellan flera offentliga arenor. Exempelvis kom Ernst Söderlund under 1940-talet att medverka i 1946 års skolkommision och han

⁶⁶ Rodgers (1998); Lundberg (2022).

⁶⁷ Matilda Holmgren, ”Ett försök med Daltonmetoden,” SoS (1928), 12–19.

⁶⁸ Gösta Johannesson, ”Nya undervisningsmetoder – nya problemställningar,” PT (1949), 5–23.

⁶⁹ Helge Gullberg, ”Självverksamhet och läsläsning,” SoS (1935), 71–85.

⁷⁰ Se Johan Samuelsson, ”Elsa Kristina Skäringer-Larson,” i *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* www.skbl.se/sv/artikel/ElsaKristinaSkaringerLarson.

var också ordförande för Läroverkslärarnas riksförbund under 1940-talet.

Flera av lärarna var disputerade, Ernst Söderlund var historiker och Helge Gullberg var litteraturvetare exempelvis. Men det fanns också lärare med doktorsexamen i pedagogik, som läroverksläraren Sigurd Åstrand.⁷¹ Det är svårare att få kunskap om de nordiska lärarna som medverkade i tidskrifterna. Exempelvis saknas lättillgänglig information om Adalstein Sigmundsson från Island och Hakon Kirkegaard som var överlärare från Danmark.⁷²

I gruppen inspektörer och lärarutbildare på framförallt folkskolans lärarutbildning ryms en form av personer som via sin anställning befann sig mellan skola och myndigheter. I denna grupp skrev vissa skribenter flera artiklar. Exempelvis publicerade lektorn vid folkskolläraryrkesseminariet i Skara, Jenny Wellander, två artiklar i *SoS*.⁷³ Även lektorn vid folkskoleseminariet i Uppsala, Georg Brandell, skrev återkommande i pedagogiska tidskrifter om försöksverksamhet under hela perioden.⁷⁴ Ett exempel på en inspektör som medverkade i *SoS* är Karl Nordlund, verksam i Stockholm.⁷⁵ De enskilda lärarna som skrev kunde naturligtvis dela med sig av sin kunskap till kollegor, men inspektörer och lärarutbildare hade större möjlighet att nå betydligt fler personer, dessutom kunde de sprida kunskap till olika professionella kategorier. Denna grupp (och gruppen högre chefer och forskare) kan ses som en slags policyintellektuella som rörde sig mellan flera olika fält och därmed hade betydande möjlighet att sprida kunskap om undervisning.⁷⁶

Ytterligare en grupp som identifierades var högre chefer och forskare. När det gäller forskare var det relativt få som berörde försöksverksamhet, men exempel finns. Olov Dahlgren skrev om ett försöksarbete i engelska.⁷⁷ En namnkunnig forskare som Torsten Husén skrev om modern pedagogik och uppmärksammas då skolreformer och utveckling. Även nordiska forskare medverkade i tidskrifterna.⁷⁸ Det finns vissa överlapp mellan lärarutbildare och forskare då exempelvis Husén först var verksam vid Stockholms högskola, men efter 1956 var lärarhögskolan i Stockholm arbetsplatsen. Han undervisade säkerligen lärarstudenter, men han sysslade framförallt med kvalificerad pedagogisk forskning. En lärare vid utbildningen för blivande folkskollärare bedrev knappast pedagogisk forskning i tjänsten. Det är alltså en betydande skillnad mellan de som klassificerats som forskare och de som klassificerats som lärarutbildare.

71 Sigurd Åstrand, "Försök med nyspråklig linje vid Sofi Almquists Samskola i Stockholm," *PT* (1930), 75–86.

72 Se Hakon Kirkegaard, "Den Nye Skole," *SoS* (1926), 225–32; Adalstein Sigmundsson, "Ett isländskt försök i riktning mot arbetsskolan," *SoS* (1935), 225–30.

73 Jenny Wellander, "Amerikanska försöksbyrån," *SoS* (1921), 175–79; Jenny Wellander, "Social education i Förenta staterna," *SoS* (1923), 129–33.

74 Se exempelvis Georg Brandell, "Skiptikonbildens och filmens värde ur undervisningssynpunkt," *SoS* (1926), 238–43; Georg Brandell, "Elsa Köhler och Ingeborg Hamberg: Ur den moderna pedagogikens verkstad," *PT* (1926), 308–9; Georg Brandell, "Skolöverstyrelsens försöksverksamhet," *PT* (1953), 61–72.

75 Karl Nordlund, "Från försöksarbetet vid Stockholms folkskolor," *SoS* (1932), 13.

76 Jämför med Jarning (2009).

77 Olov Dahlgren, "Engelskan i folkskolan," *SoS* (1946), 123–32.

78 Torsten Husén, "Forskningsarbete vid Stockholms högskolas psykologiska institut 1945–1960," *SoS* (1950), 211–17; Helge Eng, "De siste års forskning ved Universitetets pedagogiske forskningsinstitut," *SoS* (1950), 263–67.

Exempel på höga chefer är kommunala skoldirektörer och generaldirektören för Skolöverstyrelsen.⁷⁹ En rimlig förklaring till att andelen forskare och högre chefer har högre representation efter andra världskriget är att försöksverksamheten ändrar karaktär och blir en självklar del av statens reformpolitik. Kommuner och universitet får därför en viktigare roll i genomförande och analys av försöksverksamheten. Men samtidigt måste angivna siffror tolkas försiktigt då underlaget är begränsat. Det kan också bero på redaktionella val. Personer som har oklar yrkesstatus har klassificerats som oidentifierade.

Över tid sker en förändring avseende vilka som är kunskapsmäklarna, lärarna som under mellankrigstiden var den dominerande skribentgruppen ersätts efter 1945 alltmer av forskare och högre chefer. Denna förändring speglar också en allmän utveckling gällande försöksverksamheten som efter kriget i allt högre grad kom att organiseras via Skolöverstyrelsen. Förändringen hänger inte samman med det totala antalet artiklar i tidskrifterna, det är till exempel fler artiklar i *SoS* perioden efter 1939 än perioden före.

Karaktären på försöksverksamheten

I artiklarna behandlas framförallt försök och undervisningsexperiment som bedrevs av en enskild lärare eller ett kollegium som var lärariniterat, som tabell fyra illustrerar. Men också texter där erfarenheter på nationell eller regional nivå behandlades förekom också i relativ stor omfattning. Kommuner och städer som bedrev ett mer eller systematiskt försöksarbete beskrevs också.

Tabell 4. Karaktären på försöksverksamheten

	Enskild lärare och skola	Kommun	Stat/region	Övrigt (kongress, resonemang om försöksskolor)
<i>SoS</i> 1920–1939	20	5	4	4
<i>SoS</i> 1940–1960	5	2	5	0
<i>PT</i> 1920–1939	4	0	2	1
<i>PT</i> 1939–1960	1	0	1	0
Totalt	30	7	12	5

Källa: *SoS* och *PT*.

De enskilda försöken kunde handla om enskilda lärare som blivit intresserade av en metod eller pedagogisk idé. Exempelvis genomförde Matilda Holmgren, överlärare i Malmö, ett försök med Daltonmetoden i folkskolan.⁸⁰ Men det kunde också handla om icke namngivna metoder och då rörde försöken i allmänhet det skribenten exempelvis kunde kalla den nya skolans pedagogik, vilket Hakon Kirkegaard, överlärare i Fredriksberg, gjorde i en redogörelse för ett danskt lokalt utvecklingsarbete.⁸¹ Men enskilda försök kunde också vara kopplat till organisatoriska frågor som diskuterades i samtiden. Sigurd Åstrand, läroverkslektor, beskrev ett försök med nyspråklig linje

79 Nils Gustav Rosén, "Återblick på 1955," *SoS* (1954), 1–8; Robert E. Wenngren, "Vad skall undervisas hur?" *SoS* (1958), 190–98.

80 Holmgren (1928).

81 Hakon Kirkegaard, "Den Nye Skole," *SoS* (1926), 225–32.

vid det privata läroverket Sofi Almquists Samskola i Stockholm tidigt 1930-tal.⁸² De enskilda försöken var vanligtvis mindre interventioner, men det fanns också exempel på hur enskilda lärare kontaktade forskare för att genomföra mer systematiska försök i mindre skala, vilket Ester Hermansson folkskolläraren och skolutredare gjorde på 1950-talet. Hon kontaktade bland annat en forskare för att genomföra en studie om lärande i engelska.⁸³

Även om försöken bedrevs vid en enskild skola kunde fördjupade och kvalificerade analyser göras, som i Sigurd Åstrand's redovisning av ett läroverksförsök.⁸⁴ Åstrand bedrev ett försök med självständigt arbete kombinerat med prov och föreläsningar i matematik. Han konstaterade att det som fungerade i Chicago inte självklart fungerade Örebro eller Luleå. Det krävdes en anpassning helt enkelt till lokala förhållande och lärarnas intresse och erfarenhet. Vidare skulle man inte alltför hastigt förändra pedagogiken, enligt Åstrand skulle man "lugnt och försiktigt" justera undervisningen. Det fanns alltså en tydlig konflikt mellan att införa nya undervisningsmodeller och att ta hänsyn till lärares erfarenheter. Åstrand var dock i grunden positiv till att pröva nya metoder och analysera utfallet av dem. Han lät eleverna svara på ett antal frågor som rörde försöket. Exempelvis fick de svara på om försöket krävde mer arbete och det fanns några särskilda nackdelar med metoden som testades. Undervisningen länkades också till elevernas kunskapsresultat, vilket möjliggjorde analys av försökets effekter. Åstrand kopplade också resultaten till faktorer som klassens storlek. Även om det handlade om ett försök på en skola kom ändå den genererade kunskapen många till del via tidningen. De kommunala försöken med en progressivt inriktad undervisning genomfördes i flera svenska kommuner. Från exempelvis Helsingborg rapporterade folkskoleinspektör Arvid Gierow om ett större försök som involverade ett stort antal skolor i kommunen. I redogörelsen presenteras en rad inhemska och internationella influenser, jämte kända reformpedagoger från kontinenten och Amerika nämns också influenser från den danska skolinspektören, H Kyrre.⁸⁵

Redogörelser från nationella försök rör beskrivningar där verksamhet visserligen kunde vara lokala men beskrevs som amerikansk eller för den del svensk. Återkommande är det Amerika som på en mer nationell nivå beskrivs. I exempelvis den norska inspektörens Olav Schulstads beskrivning av Winnetkaplanen under sent 1920-tal behandlas reformförsök i Amerika.⁸⁶ Även nordiska exempel fanns i tidskrifterna. Erik Thomsen beskrev i en artikel om Danmarks pedagogiska institut också dansk försöksverksamhet under efterkrigstiden.⁸⁷ Men också den svenska statliga försöksverksamheten behandlades under efterkrigstiden i flera artiklar.⁸⁸

Övertid blev det betydligt färre artiklar om enskilda mindre försök, samtidigt som försöken på nationell nivå är någorlunda konstant. Att enskilda försök minskar kan spegla att försöksverksamheten under efterkrigstiden ändrade karaktär. Allt mer fokus kom att hamna på storskaliga försök. Men även om de storskaliga försöken

82 Sigurd Åstrand, "Försök med nyspråklig linje vid Sofi Almquists Samskola i Stockholm," *PT* (1930), 75–86.

83 Ester Hermansson, "Ett av de ett tusen och ett sätten att lära engelska," *SoS* (1958), 210–16.

84 Sigurd Åstrand, "Ett självstudieförsök," *PT* (1929), 1–15.

85 Arvid Gierow, "Försöksanordningar i Hälsingborgs folkskolor," *SoS* (1931), 209–15.

86 Olav Schulstad, "Winnetkaplanen," *SoS* (1929), 272–79.

87 Erik Thomsen, "Danmarks pedagogiska institut," *SoS* (1960), 237–42.

88 Se exempelvis Rosén (1955).

relativt enskilda försök ökar, så ökar de knappt totalt. Rimligen kan det förklaras av att kunskaper om storskalig försöksverksamhet också spreds via plattformar som SÖ:s tidning *På försök* och *Aktuellt från skolöverstyrelsen*.

Kunskapens karaktär

Artiklar där den huvudsakliga redogörelsen utgår från lärarnas erfarenhet har betraktats som erfarenhetsbaserad. De texter där lärarna i hög grad utgår från pedagogiska namngivna modeller eller kunskap som genererats via mer systematiska analyser av undervisningen har klassificerats inom kategorin vetenskapliga och pedagogiska perspektiv. De artiklar som i huvudsak består av beskrivningar av försöksverksamhet har inkluderats i denna kategori. Innehållet i artiklarna har självfallet påverkat karaktären på den delade kunskapen, att det dominerande temat är den erfarenhetsbaserade kunskapen är rätt självklart med tanke på val av artiklar, vilket tabell fyra indikerar.

Tabell 5. Kunskapens karaktär

	Erfarenhetsbaserad	Vetenskapliga och pedagogiska perspektiv i kombination med erfarenhet	Redogörelser från försök
SoS 1920–1939	14	11	8
SoS 1940–1960	4	3	5
PT 1920–1939	3	3	1
PT 1940–1960	1	0	1
Totalt	22	17	15

Källa. SoS och PT.

Merparten av de artiklar som innehåller erfarenhetsbaserad kunskap redogör för mindre undervisningsförsök. I exempelvis O. DE Hemmer Egebergs artikel om försöksarbetet i Vanlöse i Köpenhamn under 1920-talet argumenteras för de goda resultaten utifrån Hemmer Egebergs egen erfarenhet av försöket, samt att de som besökt skolan också sett positiva resultat. Den kunskap som delades var alltså i hög grad kopplad till författarens direkta erfarenhet, inte en fördjupad systematisk analys. Men även om det var den egna erfarenheten som presenterades innebar det inte att det var en kontextlös kunskap. Hemmer Egeberg redogjorde för de grundläggande pedagogiska tankarna hos den arbetsskoleinriktade pedagogiken, dock utan referenser till pedagogiska profiler eller forskare.⁸⁹

Ett annat exempel är Karl Larssons försök med att utveckla undervisningen i allmän historia via jämförelser mellan internationell och svensk historia. Larsson hade förankrat försöket med sina kollegor vid läroverket för flickor i Göteborg. De ”resultat” som presenterades ställdes upp i punktform och byggde på Larssons erfarenheter, några ambitioner att mer utförligt analysera resultaten via tabeller med resultat, enkätutvärderingar eller kopplingar till teorier och perspektiv fanns inte. Exempel på ett resultat från Larsson var att ”sambandet med svensk historia bör så vitt som möjligt uppehållas” i undervisningen.⁹⁰

⁸⁹ Hemmer (1932).

⁹⁰ Karl Larsson, ”Undervisning i historia med samhällslära i treårig realskola: Några iakttagelser från försöksundervisning.” SoS (1958), 160–64.

I flera artiklar kom lärarna att explicit ta avstamp i pedagogiska modeller eller vetenskapliga perspektiv och förhållningssätt. Vi kan nu återvända till Matilda Holmgren från Malmö. Hon genomförde, vilket redan nämnts, ett försök med Daltonmetoden i folkskolan som beskrevs relativt ingående i SoS. Efter att tillstånd givits av stadens skolinspektör påbörjades arbetet i ämnet geografi. Inspiration till försöket hämtades dock inte i tidigare lokala projekt, i redogörelsen framskymtar möjligheten att samla ny kunskap från Malmö som ett motiv till att pröva metoden. Eleverna fick som brukligt i Daltonmetoden jobba med beting självständigt. Dock innebar resursbrister på skolan utmaningar när metoden skulle omsättas i praktisk undervisning. Daltonmetoden förutsätter i dess amerikanska ursprungsvariant tillgång till ämnesrum med litteratur och annat pedagogiskt material som möjliggör elevernas eget arbete.⁹¹ I Holmgrens skola fanns visserligen skolmaterial, men det var inte samlat i ett klassrum, exempelvis fick eleverna och Holmgren forsla en stor jordglob mellan olika klassrum. Det var vidare svårt för eleverna att sitta tysta och arbeta i samma klassrum. I artikeln lyfte Holmgren sedan utifrån sina erfarenheter fram styrkor och svagheter med den pedagogiska modellen. En svaghet med modellen var att den förutsatte god tillgång till arbetsmaterial och specialklassrum. Vidare var elevernas självförtroende gällande deras egen arbetsförmåga ett problem. Planering och kringarbete var också något som upplevdes krävande av lärare och elever. Avslutningsvis konstaterade Holmberg att eleverna uppskattade när läraren hade en berättande metodik, undantaget de högpresterande eleverna. Hon påtalade också att hon var "livligt övertygad" om att Daltonmetoden hade framtiden för sig. I artikeln fanns således en brygga mellan egen erfarenheten och en pedagogisk modell, men de samlade erfarenheterna visade också på en utmaning med att använda modeller som överförts från andra nationella kontexter. Noterbart är vidare att via artikeln framkom erfarenheter från elever med olika förutsättningar för skolarbetet.⁹²

Efterhand kom de enskilda lärartexterna närma sig mer vetenskapliga perspektiv. I exempelvis Ester Hermanssons beskrivning av en försöksverksamhet som gjordes under 1950-talet fick läsaren visserligen ta del av hennes yrkesbiografi, men hon kom också underbygga sina resultat med kopplingar till psykologen Elsa Köhlers forskning. I artikeln presenterades vidare den metod som använts för att systematisera kunskapen.⁹³ I Göteborg gjordes det även på det enskilda läroverket Göteborgs Högre samskola vetenskapligt grundade undervisningsförsök. Läraren Gösta Johannesson redogjorde för ett försök som hade genomförts i samverkan med 1946 års skolkommision och länkade resultaten till forskning om begåvningsreserven.⁹⁴

Artiklarna ovan torde ha haft relevans för enskilda lärare då den kunskap som delades i tidskrifterna hade en tydlig yrkeskoppling. Men en del av artiklarna som rörde försöksverksamhet kom att redogöra för storskaliga försök på nationell nivå. Som tabell fem indikerar kom andelen redogörande artiklar relativt sett att öka efter 1940 och det var framförallt under 1950-talet som artiklar av denna karaktär publicerades. Generaldirektören för Skolöverstyrelsen, Nils Gustav Rosén, sammanfattande

91 Se framförallt Helene Parkhurst, *Education on The Dalton Plan* (London: G Bell and Sons Ltd, 1922).

92 Holmgren (1928).

93 Hermansson (1958).

94 Johannesson (1949).

exempelvis den statliga försöksverksamheten 1955.⁹⁵ Ett annat exempel på redogörelser av statlig försöksverksamhet var Eve Malmqvists artikel om statens försöksskola i Linköping 1960.⁹⁶

Sammantaget förändras karaktären på de artiklar som rörde försöksverksamheten efter hand. Erfarenhetsbaserad kunskap hade en stark ställning under mellankrigstiden, efterkrigstiden innebar att de artiklar som behandlade statliga och systematiska försök tog större plats. Dock kom det under hela perioden finnas texter där olika slags kunskap delades.

Transkommunal och eklektisk; sammanfattande slutsatser om kunskaps-spridning från försöksverksamhet

Lärare, skolor, kommuner och nationer som i olika form bedrev försöksverksamhet var tidigt en strategi för att generera kunskap för utveckling och förändring av skolan i Sverige och andra delar av världen. De pedagogiska tidskrifterna kom att bli en plattform där lärargenererad kunskap om denna verksamhet delades.⁹⁷

Att se på texter där försöksverksamhet behandlas ger inblickar i gränsöverskridande cirkulation av kunskap och policy.⁹⁸ Men via artiklar om försöksverksamhet framträder också några alternativa mönster som måste lyftas i relation föreställningar om kunskapens transnationella karaktär under skolans reformperiod. De inomnationella flödena av kunskap eller snarare transkommunala var markanta hela perioden, via lärare och andra nyckelaktörer som inspektörer fick läsarna ta del av kunskap och erfarenhet från svenska kollegor (och nordiska) verksamma i andra skolor och kommuner. Visst ser vi betydande inslag av transnationella flöden, men det är sällan från enskilda länder som inspirationen hämtades, snarare var det en mix av perspektiv från olika länder som refererades i texterna. I den traditionella historiografin över utveckling i Sverige gällande internationell inspiration heter det sammanfattningsvis att Amerika ersätter Tyskland efter 1945.⁹⁹ Denna slutsats står nödvändigtvis inte i direkt motsättning till tendensen i artiklarna, den empiri som tidigare studier utgått från är i huvudsak utredningar och annat nationellt material. Men när lärarna och andra mer verksamhetsnära aktörer skriver om undervisning och vad som inspirerat dem blir bilden alltså mer mångfacetterad.

Lärarna hade ett eklektiskt förhållande till kunskap om undervisning, det avgörande var inte varifrån kunskapen kom, snarare dess relevans för yrkesvardagen. Just relationen mellan modeller, pedagogiska perspektiv samt lärares erfarenheter, resurser och intressen var något som tycks ha varit spänningsfyllt. Det är också en spegling av huruvida erfarenhetsbaserad kunskap eller mer vetenskapligt grundad kunskap uppfattas som primärt utvecklingsdrivande. Det råde knappast konfliktfria relationer mellan kunskapsperspektiven, snarare var det påtagligt hos flera av de refererade lärarna att förhållandet mellan erfarenhetsgenererad kunskap och pedagogiska modeller eller teorier upplevdes som problematiskt.

95 Rosén (1955).

96 Eve Malmqvist, "Pedagogiska forskningsobjekt vid Statens försöksskola i Linköping," *SoS* (1960), 234–36.

97 Jmfr Jarning (2009).

98 Se t.ex. Whitty (2016), 38–54; Sivesind och Karseth (2022), 1–31.

99 Se exempelvis Östling (2008), 202–3; 29–32; Lindesjö och Lundgren (2014), 45–47.

En viss förändring över tid sker gällande artiklarnas innehåll, från småskaliga försök till mer storskaliga försök och från erfarenhet och vetenskap/modeller med utgångspunkt i undervisningen till högre grad av storskaliga försök. Även mäklarnas (skribenternas) yrkestillhörighet ändrade karaktär. Inledningsvis var lärarna välrepresenterade, men under efterkrigstiden försvinner de nästan helt som skribenter. Samtidigt är utvecklingen för gruppen höga chefer och forskare den motsatta. Detta resultat är i en mening väntat, försöksverksamhetens allt mer storskaliga karaktär påverkade uppenbarligen också vilka som delade kunskap i pedagogiska tidskrifter. Samtidigt bör det noteras att under hela perioden fanns en representation av olika slags kunskapsmäklare, det fanns också utrymme hela perioden för olika slags försöksverksamheter. I tidskrifterna speglas alltså en utveckling från det småskaliga och spontana till det mer systematiska och storskaliga, vilket vi sett också i annan nordisk forskning.¹⁰⁰

Att tidskriften var en plattform där olika slags kunskap om undervisning blev tillgänglig är uppenbart och vilka som deltog spridningen av kunskap ändras efter hand. Lärarnas minskade aktivitet bör förstås i förhållande till en allmän utveckling gällande delning av kunskap om undervisning. I Sverige kom staten exempelvis via skriftserien *Aktuellt från skolöverstyrelsen* och tidskriften *På försök* att sprida kunskap om försöksverksamhet, båda publikationerna hade mycket stora upplagor som gick ut till yrkesverksamma, som påtalades ovan. Det var inte bara försöksverksamheten som skalades upp och i hög grad kom att drivas via statliga initiativ, även delning av kunskap utvecklades på samma sätt.

About the author

Johan Samuelsson is Professor of History, Karlstad University, Sweden.
Email: johan.samuelsson@kau.se

---

100 Se exempelvis Jarning (2009); (2017).

Referenser

Otryckta källor

Riksarkivet

Skolkommissionen 1946 – 1952

Offentliga tryck, utredningar och statistik

Kungl. Maj:ts skrivelse nr 38 år 1961, till riksdagen med redogörelse för försöksverksamheten med nioårig enhetsskola m. m.; given Stockholms slott den 27 januari 1961.

SOU 1946:31. *1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar 6. Skolans inre arbete: synpunkter på fostran och undervisning*. Stockholm: Esselte AB, 1946.

Statistisk årsbok för Sverige 1950. Stockholm: Norstedt & Söner, 1950.

Tidskrifter och skriftserier

Aktuellt från skolöverstyrelsen

Pedagogisk Tidskrift

På försök

Skola och Samhälle

Litteratur

Alvesson, Mats och Kaj Sköldbberg. *Reflexive Methodology*. London: Sage, 2009.

Andolf, Göran. *Historien på gymnasiet: undervisning och läroböcker 1820–1965*. Stockholm: Esselte Studium, 1972.

Arbetskola – arbetsglädje: Uppsatser i metodiskt-pedagogiska spörsmål. D. 1, red. Arvid Gierow. Lund: Gleerup, 1936.

Brehony, Kevin J. "A New Education for a New Era: The Contribution of the Conferences of the New Education Fellowship to the Disciplinary Field of Education 1921–1938." *Paedagogica Historica* 40, no. 5–6 (2004), 33–55.

Burke, Peter. *What is the History of Knowledge?* Cambridge: Polity Press, 2016.

Cuban, Larry. *How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890–1980*. New York: Longman, 1993.

Cunningham, Peter. *Curriculum Change in the Primary School since 1945: Dissemination of the Progressive Ideal*. London: Falmer Press, 1988.

Depaepe, Marc. *Order in Progress: Everyday Education in Primary Schools – Belgium 1880 – 1970*. Leuven: Leuven University Press, 2000.

Depaepe, Marc, Frank Simon och Angelo Van Gorp. "The Canonization of Ovide Decroly as a 'Saint' of the New Education." *History of Education Quarterly* 43, no. 2 (2003), 224–49.

Dewey, John. *The School and Society*. Andra rev. upplagan. Chicago: The University of Chicago Press, 1915.

Egedal Andreasen, Karen och Christian Ydesen. "Vejen til obligatorisk 8. og 9. skoleår: ideerne og konteksten bag oprettelsen af Statens Pædagogiske Forsøgscenter." *Uddannelseshistorie* 53, (2019).

Englund, Tomas. *Samhällsorientering och medborgarfostran i svensk skola under 1900-talet*. Uppsala: Uppsala universitet, 1986.

Etzemüller, Thomas. *Alva and Gunnar Myrdal: Social Engineering in the Modern World*. London: Lexington, 2014.

- Forsøk i skolen skrift tilegnet Herman Ruge på 70-årsdagen*. Oslo: J. W. Cappelens forlag, 1953.
- Fuchs, Eckhardt. "Educational Sciences, Morality and Politics: International Educational Congresses in the Early Twentieth Century." *Paedagogica Historica* 40, no. 5–6 (2004), 757–84.
- Goodson, Ivor. *The Making of Curriculum*. London: Routledge, 2004.
- Grek, Sotiria. "OECD as a Site of Co-production: European Education Governance and the New Politics of 'Policy Mobilization.'" *Critical Policy Studies* 8, no. 3 (2014), 266–81.
- Hemstad, Ruth. *Fra Indian Summer til nordisk vinter*. Oslo: Akademisk publicering, 2008.
- Hirdman, Yvonne. *Att lägga livet till rätta*. Stockholm: Carlssons, 2010.
- Individuell undervisning*, red. Anna Sethne, Arvid Gierow och Marie Nørvig. Oslo: J. W. Ceppelen, 1937.
- Jarning, Harald. "Det pedagogiske kunnskapsområdet og Norsk pedagogisk Tidsskrift." *Norsk pedagogisk tidsskrift* 100, no. 4 (2017), 247–60.
- Jarning, Harald. "Reform Pedagogy as a national innovation system: early twentieth-century educational entrepreneurs in Norway." *Paedagogica Historica* 45, no. 4–5 (2009), 469–84.
- Kass, Dorothy. *Educational Reform and Environmental Concern*. London: Routledge, 2018.
- Kass, Dorothy. "New Education at Stanmore Public School, Sydney 1919: the Progressive Image." *Paedagogica Historica* (2021). (Published online: 27 Apr 2021).
- Landahl, Joakim. "Den läsande läraren." *Forskning om undervisning och lärande* no. 1 (2009), 1–68.
- Landahl, Joakim. "Det nordiska skolmötet som utbildningspolitisk arena (1870–1970)." *Utbildning & Demokrati* 24, no. 3 (2015), 7–23.
- Latour, Bruno. *Science in Action*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1997.
- Lindesjö, Bo, och Ulf P. Lundgren. *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: Liber, 2014.
- Linné, Agneta. *Moralen, barnet eller vetenskapen*. Stockholm: HLS förlag, 1996.
- Lundahl, Christian. "Progressiva koalitioner, (inter)nationella influenser och kunskapsmätningar i reformarbetet med svensk läroplan, ca 1930–1950." *Nordic Journal of Educational History* 1, no. 1 (2014), 59–79.
- Lundberg, Björn. "Introduction: Exploring Histories of Knowledge and Education: An Introduction." *Nordic Journal of Educational History* 9, no. 2 (2022), 1–11.
- Marklund, Sisten. *Skolsverige 1950–1975: Försöksverksamheten*. Stockholm: Liber, 1982.
- Melin, Åsa. *Olika vägar till enhetlig skola*. Karlstad: Karlstads universitet, 2022.
- Olsson, Ulf och Kenneth Petersson. "Dewey as an Epistemic Figure in the Swedish Discourse om Governing the Self." I *Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education*, red. Thomas Popkewitz, 39–69. New York: Palgrave, 2005.
- Parkhurst, Helene. *Education on The Dalton Plan*. London: G Bell and Sons Ltd, 1922.
- Peck, Jamie och Nikolas Theodore. *Fast Policy: Experimental Statecraft at the Thresholds of Neoliberalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015.

- Popkewitz, Thomas. "Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education: An Introduction." I *Inventing the Modern Self and John Dewey: Modernities and the Traveling of Pragmatism in Education*, red. Thomas Popkewitz, 3–36. New York: Palgrave, 2005.
- Popkewitz, Thomas. "Transnational as Comparative History: (Un)Thinking Difference in the Self and Others." I *The Transnational in the History of Education*, red. Eckhardt Fuchs och Eugene Roldán Vera, 261–9. Springer Nature Switzerland AG, 2020.
- Prytz, Johan. "When Research met Policy: a History of Innovation and a Complicated Relationship in three Swedish Development Projects in Mathematics Education, 1960–2018." *ZDM Mathematics Education* 53, (2021), 1035–46.
- Reese, William. "The Origins of Progressive Education." *History of Education Quarterly* 41, no. 1 (2001), 1–24.
- Richardson, Gunnar. *Drömmen om en ny skola*. Stockholm: Liber, 1983.
- Richardson, Gunnar. *Svensk skolpolitik 1940–1945: Idéer och realiteter i pedagogisk debatt och politiskt handlande*. Stockholm: Liber, 1978.
- Rodgers, Daniel. *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1988.
- Rohstock, Anne. "Mapping Scientised Education in German-American Transnational Networks after 1945." *History of Education* 50, no. 3 (2021), 395–412.
- Röhrs, Herman. "Internationalism in Progressive Education and Initial Steps towards a World Education Movement." I *Progressive Education Across the Continents*, red. Herman Röhrs och Volker Lenhart, 179–91. Wien: Peter Lang, 1995.
- Samuelsson, Johan. "Elsa Kristina Skäringer-Larson." I *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* www.skbl.se/sv/artikel/ElsaKristinaSkaringerLarson.
- Samuelsson, Johan. *Läroverken och progressivismen 1920–1950: Perspektiv på undervisning och policy, exemplet historieundervisning*. Lund: Nordic Academic Press, 2021.
- Samuelsson, Johan och Madeleine Michaëlsson. "Funding of Progressive Education, 1891–1954: A Swedish Case." *Nordic Journal of Educational History* 8, no. 2 (2021), 155–85.
- Sivesind, Kirsten och Berit Karseth. "Introduction: A Comparative Network Analysis of Knowledge Use in Nordic Education Policies. Evidence and Expertise." I *Nordic Education Policy*, red. Berit Karseth, Kirsten Sivesind och Gita Steiner-Khamsi, 1–31. Cham: Palgrave Macmillan, 2022.
- Sundberg, Daniel. *Svenska läroplaner: Läroplansteori för de pedagogiska professionerna*. Lund: Studentlitteratur, 2021.
- The New Education Fellowship: Conference, Towards a New Education*. London: Alfred, 1930.
- Trenter, Cecilia. *Granskningens retorik och historisk vetenskap kognitiv identitet i recensioner i Dansk historisk tidskrift, Norsk historisk tidskrift och Svensk historisk tidskrift 1965–1990*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia 192, 1999.
- Ullman, Annika. "Anna Sandström och den pedagogiska skandinavismen." I *Moderna pedagogiska utopier*, red. Anders Burman, Joakim Landahl och Daniel Lövheim, 29–51. Huddinge: Södertörns högskola, Södertörn University, 2021.
- Yamasaki, Yoko och Hiroyuki Kuno. "Appendix C Chronology of Progressive Education in Japan." I *Educational Progressivism, Cultural Encounters and Reform in Japan*, red. Yoko Yamasaki och Hiroyuki Kuno. London: Routledge, 2018.

- Whitty, Geoff. "The (mis)use of Evidence in Policy Borrowing a Transatlantic Case Study." I *Research and Policy in Education: Evidence, Ideology and Impact*, red. Geoff Whitty, Jake Anders, Annette Hayton, Sarah Tang och Emma Wisby, 38–54. London: Bedford Way Papers, UCL IOE Press, London, 2016.
- Östling, Johan. *Nazismens sensmoral*. Stockholm: Atlantis, 2008.
- Östling, Johan, Anton Jansson och Ragni Svensson Stringberg. *Humanister i offentligheten: Kunskapens aktörer och arenor under efterkrigstiden*. Göteborg: Makadam förlag, 2022.
- Östling, Johan och David Larsson Heidenblad. "Cirkulation – Ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp." *Historisk tidskrift* 137, no. 2 (2017), 283–84.